

MYTER

EN INTRODUKTION

MICHAEL HARBSMEIER, PETER HENRIQUES, TINA GUDRUN JENSEN, DORTHE BROGÅRD KRISTENSEN, PERLE MØHL OG INGER SJØRSLEV

Verden er fuld af myter. Og myter og myteanalyser er et gammelt tema i antropologien. Vi har her samlet artikler og enqueter, der forholder sig til tidligere og nutidige myter og antropologiske tilgange til myter, sammen med en række af eksempler på „gamle“ og „nye“ myter.

Der er ikke en entydig definition af myter i socialvidenskaberne, men ofte ses myter som narrativer, fortællinger. De indeholder fortløbende historier og forklaringer. De handler om menneskehedens historie – om den første tid, dengang verden og menneskene og dyrene, talens brug, gudernes godhed og hævn, nationer og andre fænomener blev skabt; om urtidens helte, og hvor de første menneskers gøren og laden førte til alskens problemer, som for eksempel dødelighed, fødselssmerter, utroskab og farlige dyr, og som blev fast inventar i menneskenes liv i al evighed. De handler måske konkret om en første tid, men forklarer verden omkring os til enhver tid. Myter og historie er tæt knyttet. Både Historie (med stort H) og myter er diskurser om identitet og består i at tilskrive en meningsfuld fortid til en struktureret nutid (Friedman 1992:194).

Men myter er ikke kun fortidens forklaringer på nutiden. Konstant mytologiseres nutid og fremtid. Myter om madvarer, vacciner, internettet, konspirationer, videnskabelige landvindinger – og drømmen om det færøske Autopia, hvor broer, tunneller og biler en dag vil samle øgruppen til et egentligt kontinent (Gaini i dette nummer). Alt kan blive og bliver genstand for mytologiseringer af og om forskellige grupper, individer og samfund – ingen er undtaget.

Skal myter forstås konkret eller symbolsk? I et analytisk perspektiv kan man vel med nogen ret betragte forholdet mellem det konkrete og det symbolske som et kontinuum, hvor forskellige forfattere hælder mere mod den ene af polerne end mod den anden. Myterne kan i sig selv have større eller mindre tilknytning til virkelige historiske begivenheder.

Den antropologiske myteforskning har først og fremmest beskæftiget sig med myter indsamlet i fjerne og relativt små samfund. Lévi-Strauss' strukturalistiske analyser af Amazonlandets myter er prominente. Myter har været en markant ingrediens i debatter om rationalitet. Klassiske antropologiske behandlinger har hæftet sig ved mytens fantasirige indhold af relationer mellem dyr, mennesker, planter, sten, ånder, trolde, feer etc., hentet fra „primitive samfund“. Levi-Bruhl så disse myter som bevis på, at deres indehavere levede i en form for fantasiverden, som ikke kunne sammenlignes med den rationelle, civiliserede verden. „Primitive samfund“ var organiserede af slægtskab og myter (Lévi-Bruhl 1922 [1910]). Det 19. århundredes forfattere så myter som „det forældede modstykke til videnskab“ (Segal 2015). Lévi-Strauss viste derimod, hvordan myter udgjorde en speciel form for tænkning, hvor konkrete elementer i folks omverden sættes i relation til hinanden, og dybest set var udtryk for en intellektuel diskurs om at overkomme reelle modsætninger i livet (Lévi-Strauss 1977 [1958]:229). For Lévi-Strauss var der ikke forskel på evnen til at tænke; forskellen så han i, at man i det „primitive“ samfund brugte tankevirksomheden på andre felter end i den moderne verden. I det moderne samfund var myten erstattet af politikken (op.cit.209). Rigtigt er det, at politikken i høj grad beskæftiger sig med noget af det, myter også gør – ordner verden i forhold til magt, ejendom, økonomi og sociale relationer. Men politikken, som vi kender den, har ikke *erstattet* myter, men snarere *inkorporeret* det mytologiske og bragt myterne ind i de moderne institutioner og samtidig skabt nye myter.

Nutiden byder også på varianter af historier, der tumler med modsætningsforhold og forklaringer. Nogle af dem er ikke mindre eksotiske end den „primitive myte“ – for eksempel det såkaldte „Pizzagate“, hvor Hillary Clinton og hendes stabs e-mails bliver mistænkt for at indeholde kodede beskeder udvekslet i en hemmelig pædofiliring med tilknytning til blandt andet et bestemt pizzeria. Er konspirationsteorier et ekstremt tilfælde af moderne mytefortælling? I hvert fald er det historier, der opererer med både materielle genstande, enkeltpersoner og grupper, der indgår i kombinationer, der af nogle ses som troværdige og af andre som fabulerende eller ligefrem absurde. På den måde er moderne mytologisering ikke anderledes end myter, der fandtes i traditionelle samfund, hvor eksisterende magt- og ejendomsforhold forklares ud fra hændelsesforløb, „der gennem snyd, list og bedrag vender symmetrisk gensidighed og reciprocitet til det modsatte, til et asymmetrisk og hierarkisk forhold“ (Harbsmeier i dette nummer).

Myter handler tit om magtfulde aktører, men myter kan også være magtfulde i sig selv og tilhøre bestemte grupper. Richard Price beskriver, hvordan ældre blandt saramakafolket i Surinam indtil slutningen af 20. århundrede kun frigav deres mytiske viden langsomt til yngre mænd, fordi visse typer af viden var

farlige i sig selv, og det kunne være dødeligt at udtale navne og begivenheder i myterne, hvis man ikke var moden til det. Herved understøttede indholdet af myterne opretholdelsen af de gamle mænds magt og status som besiddere af den mytiske viden (Price 1984). Her er sproghandlingen – det at kende og kunne fortælle myterne – i sig selv virkningsfuld. Myten er ofte også en historie om tilblivelsen af en „helt“ og dennes aktiviteter gennem ånders eller guders indgriben. Men hvordan skabes det moderne samfunds kulturhelte og myter? Her kan „magiske“ skønhedsprodukter, biler, religion, filmskuespillere, kongelige, politiske ideologier og andet godt indgå som veje til „Paradis“ (Maranda 1972:17).

I almindelig dansk tale bruges ordet myte ofte om noget, der er faktisk forkert. Men mytens kvalitet er ikke afhængig af en en-til-en-overensstemmelse med en faktisk verden. Og for at blive fortalt og lyttet til og genfortalt og derved bestå skal myten kunne forbindes til noget, som opleves som troværdigt. Myten transcenderer en skelnen mellem sandt og falsk. Myter tenderer til at handle om noget eksistentielt og noget af en vis samfundsmæssig betydning – i en vis forstand som udtryk for det fælles sandfærdige, som fortællinger, der nyder en form for almen anerkendelse i en gruppe. Mytefortælleren kan trække fra eller lægge til myten – og gør det – men det, der trækkes fra eller lægges til, skal give mening for andre, hvis ændringer skal forblive en del af myten.

Det interessante er, hvorfor og hvordan myter er attraktive, hvordan de opstår, i hvilke situationer, hvor og hvorfor. Og naturligvis, hvordan de skal forstås – konkret eller symbolsk (Segal 2015). Myter indbyder både til forklaring og fortolkning. Myter kan forstås som en slags alvorlig „leg“ (engelsk *play*) med kategorier, objekter, diverse „væsner“ og personer. En myte kan fungere som et moralsk forhandlingsrum. Myter afgrænser det umulige og peger mod det mulige. Kannibalismemyter og myter om incestuøse forhold kan betragtes i sådan et lys, og myter om forvandlinger fra dyr til menneske og menneske til dyr kan anskues i et posthumant lys som fabulerende forhandlinger om det menneskeliges grænser. Så kan man undersøge, af hvem og hvornår myten ses som betydningsfuld, og hvordan dens udsigelser forhandles i et socialt rum.

Der er mange måder at forstå myter på. Som religion, som skemaer for eller anvisninger på adfærd (a la Sahllins *mythopraxis* (1981)), institutioner og trosforestillinger, som udtryk for psykologiske arketyper, førvidenskabelige forklaringsmodeller, fabler for moralske sandheder og flere andre (Webster 2005). Der er eksempler på det hele. Myter kan også bidrage til at give sociale fællesskaber historisk dybde, som Frostholm og Krøyer viser i dette nummer. Uden tvivl er mange myter særegne for specielle grupper og samfund, men som det fremgår af både Harbsmeiers og Sjørøvs artikler i dette nummer, „rejser“ myter langt som følge af politiske, religiøse eller sociale interesser. Og det betyder omskriv-

ninger og omfortolkninger af det mytiske stof. Maranda (1972:7) beretter om, hvordan shérente i det centrale Brasilien lavede om på den kristne myte om syndefaldet. De gjorde Adam og Eva til bror og søster, da det i deres verden var meningsløst, at en mand og en kvinde ikke kunne være nøgne i hinandens nærvær – det var ikke i sig selv syndigt. På grund af shérentes store optagethed af incesttabuet gav det i stedet mening at gøre Adam og Eva til søskende. Mytens liv består i den forstand i at reorganisere traditionelle komponenter under nye omstændigheder og reorganisere nye importerede komponenter i overensstemmelse med traditionelle forhold (op.cit.8). Samtidig rejser der sig spørgsmål om, hvorfor nogle myter ser ud til at være uforanderlige, og andre er under konstant forandring. Det kan kun gøres gennem minutiøse empiriske studier.

Myter er dynamiske størrelser, som kan forme og forføre, og de holdes i live ved at blive understøttet af ritualer, gerne i spektakulære materielle omgivelser. Dette er tesen i Sjørsevs artikel. Gennem beskrivelsen af et nyere evangelisk og meget imponerende tempel i São Paulo, angiveligt bygget efter model af det legendariske kong Salomons tempel, som omtales udførligt i Det Gamle Testamente, vises det, hvordan elementer som mediatoren, det tredje element i Levi-Strauss' strukturelle myteteori, giver mening i en forståelse af de paradokser, der viser sig i evangelisternes nutidige rituelle praksis.

Myter er også velegnede til at italesætte ulige magtforhold og asymmetriske udvekslingsrelationer. Harbsmeiers artikel viser, hvordan myter og legender af både afrikansk, amerikansk, asiatisk og europæisk oprindelse er blevet bragt i spil mange steder i verden for at kolonisatorer og koloniserede, undertrykkere og undertrykte kunne sætte ord på deres indbyrdes afhængigheder og hinandens gerninger og ugerninger. Oftest er det den hvide mand, der har nedskrevet fortællingerne, men lige så ofte er det de andre, der har fortalt historierne til at begynde med.

Hos katxuyanafolket fortæller man de yngre generationer myter, og myter både fastholdes og fornys, ved at man lærer af andre og inddrager nye elementer i fortællingerne. Kiefer-Døssing gengiver i sin enquete en myte, der oplyser menneskene om, hvordan musik og shamanisme blev født. Et mystisk hovedformet væsen fortæller menneskene, hvordan de skal binde en knude på en snor, for hvert stykke musik og hver bøn de lærer, og skal man lære shamanisme, skal snoren med utallige knuder brændes og asken drikkes.

Bojlén viser, hvordan en gammel myte om en grøn mand får ny form og betydning i en skønlitterær roman, Max Porters *Lanny*. Med en vild tricksterfigur kaldet Døde Papa Skælrod, der som et besynderligt grænseløst væsen lever og interagerer med landskabet og jordens materie, får en gammel naturmyte nyt liv i en meget nutidig fortælling. I Bojléns fortolkning knytter den an til klimakri-

sen og vores længsel efter naturen, og måske giver myter os adgang til et sprog, der kan besjæle verden på nye måder.

Og hvordan i det hele taget med myter i moderniteten? Hvor meget af det, man hører om Fristaden Christianias kulturelle diversitet, eksperimentelle livsstil og harmoniske fællesskab, kan for eksempel kaldes for en slags moderne myter? Der er fortællinger om Christianias fødsel, og der er historier om Pusher Street, men hvor meget er sandhed, og hvor meget er myte? Tristan Pedersens enquete diskuterer dette og spørger, i hvilket omfang den klassiske antropologiske teorier om myter – såsom myten som en aktiv kraft, myten som kollektiv bevidsthed eller myten som performativt udtryk i sammenhæng med ritualer – kan bruges på et fænomen som Christiania.

Litteratur

- Friedman, Jonathan
1992 Myth, History, and Political Identity. *Cultural Anthropology* 7(2):194-210.
- Lévi-Bruhl, Lucien
1922 [1910] *La mentalité primitive*. Paris: Librairie Felix Alcan.
- Lévi-Strauss, Claude
1977 [1958] *Structural Anthropology* 1. Great Britain: Penguin Books.
- Maranda, Pierre
1972 Introduction. In: P. Maranda (ed.): *Mythology. Selected Readings*. Pp. 7-20. Baltimore: Penguin Books.
- Price, Richard
1984 First Time. *Anthropology and History among the Saramaka*. *Caribbean Review* 13(1):20-23, 46-48.
- Sahlins, Marshall
1981 Historical Metaphors and Mythical Realities. *Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom*. ASAO special publications 1. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Segal, Robert
2015 Myth in Religion. In: J.D. Wright (ed.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Pp. 172-78. Oxford: Elsevier. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.84023-4.
- Webster, Michael
2005 Ways of Interpreting Myth. Course introduction. <http://faculty.gvsu.edu/webster/ways.htm>. Tilgået 7. december 2023.